

ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ
ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΑΡΧΗ

Η προστασία της ιδιωτικής ζωής των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα

Συνήγορος του Πολίτη: Καλλιόπη Σπανού

Βοηθός Συνήγορος για τα Δικαιώματα του Παιδιού: Γιώργος Μόσχος

Ειδικοί Επιστήμονες: Άννα Ρούτση

Ματίνα Πούλου

Μαρία Τσάγκαρη

Νοέμβριος 2011

Ο Συνήγορος του Πολίτη, στο πλαίσιο της αποστολής του ως Συνήγορος του Παιδιού, έχει ασχοληθεί με ζητήματα που αφορούν τη λειτουργία των ιδρυμάτων και άλλων χώρων φιλοξενίας και φροντίδας παιδιών σε όλη τη χώρα. Στο πλαίσιο αρκετών υποθέσεων που έχει διερευνήσει, αλλά και πέραν αυτών, έχει προβεί σε επισκέψεις και αυτοψίες σε μεγάλο αριθμό ιδρυμάτων και έχει συνομιλήσει με τους διοικητικά υπεύθυνους, τους εργαζόμενους και τα παιδιά. Έχει επίσης κατά καιρούς εκπονήσει πορίσματα και εκθέσεις και έχει τοποθετηθεί με δημόσιες παρεμβάσεις για τις συνθήκες που επικρατούν σε αυτά, διατυπώνοντας προτάσεις για το θεσμικό πλαίσιο και τις οργανωτικές ανάγκες και γενικότερα για τα μέτρα που θα έπρεπε να ληφθούν από τα αρμόδια πολιτειακά όργανα.

Πέραν όμως του ζητήματος αυτού, βάσει της μέχρι σήμερα εμπειρίας της, η Αρχή επιθυμεί να εκφράσει τον προβληματισμό της σχετικά με τον τρόπο, με τον οποίον προβάλλονται τα σχετικά θέματα από τα ΜΜΕ. Ειδικότερα η Αρχή θεωρεί υποχρέωσή της να υπενθυμίσει το πλαίσιο δεοντολογίας που εκπορεύεται από την ισχύουσα νομοθεσία ως προς τη **χρήση της εικόνας των παιδιών και την προβολή τους στα ΜΜΕ.**

Αναλυτικότερα:

Παρουσιάζονται εκπομπές στην τηλεόραση και δημοσιεύματα στον τύπο με ρεπορτάζ για την κατάσταση των ιδρυμάτων όπου φιλοξενούνται παιδιά. Ο στόχος των ρεπορτάζ αυτών συνήθως είναι η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του κοινού και η αφύπνιση των αρμοδίων είτε για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι φορείς αυτοί, ιδίως στις μέρες μας ως συνέπεια της οικονομικής κρίσης, είτε για κακοποιητικές συμπεριφορές των γονέων ή άλλων προσώπων του περιβάλλοντος των φιλοξενούμενων. Δυστυχώς, όμως, ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται η εικόνα των παιδιών είναι συχνά αντιδεοντολογικός. Συγκεκριμένα, συχνά δημοσιοποιούνται στοιχεία των παιδιών που εμπλέκονται σε υποθέσεις που απασχολούν τη δικαιοσύνη. Επίσης, τα ίδια τα παιδιά απεικονίζονται καθαρά και κοντά στο φακό ή δίνουν συνεντεύξεις με έμφαση σε προσωπικά και οικογενειακά τους βιώματα, στο παρελθόν τους, αλλά και προβλήματα που τυχόν αντιμετωπίζουν. Με αυτόν τον τρόπο αφενός αναβιώνουν τραυματικές εμπειρίες¹, αφετέρου καθίστανται πλέον αναγνωρίσιμα και κατά συνέπεια ταυτοποιήσιμα στο ευρύ κοινό.

Επίσης η γλώσσα που χρησιμοποιείται σε τέτοιου είδους ρεπορτάζ επιδιώκει να συγκινήσει τον θεατή, και περαιτέρω να ενισχύσει τη θεαματικότητα ή αναγνωσιμότητα, προκαλώντας τον οίκτο («φτωχά αγγελούδια», «ανυπεράσπιστα πλασματάκια» κλπ), αναπαράγοντας στερεότυπα που δημιουργούν εντυπωση στο κοινό, σε βάρος της ψυχοσυναισθηματικής ευημερίας των παιδιών.

Η προβολή εξάλλου των ανηλίκων αυτών δεν δικαιολογείται από λόγους αυξημένου ενδιαφέροντος ή γενικότερου συμφέροντος. Νομολογιακά γίνεται δεκτό ότι *«Η ελευθεροτυπία και η ελεύθερη δημοσιογραφία, ασκούμενες στα πλαίσια της συνταγματικά κατοχυρωμένης ελευθερίας του τύπου (άρ. 14 Σ.) δεν επιτρέπεται να θίγουν την προσωπικότητα ανηλίκων, ιδίως ατόμων που δεν απασχολούν το κοινωνικό σύνολο»*². Σχετικά δε με την προσβολή προσωπικότητας (ΑΚ 57, 59) στην προαναφερθείσα απόφαση γίνεται δεκτό ότι: *«Η εικόνα του ανθρώπου ανήκει όχι στο κοινό, αλλά σε εκείνον που την παριστάνει, και γι' αυτό η από άλλον αποτύπωση, με φωτογράφιση ή άλλον τρόπο ή η προβολή αυτής δημοσίως, χωρίς τη συναίνεση του εικονιζόμενου, αποτελεί, καθαυτή, παράνομη προσβολή της προσωπικότητας, δηλαδή του δικαιώματος επί της ίδιας εικόνας... Αν συμβεί και το εικονιζόμενο πρόσωπο εμφανίζεται κάτω από συνθήκες που παραβιάζουν το απόρρητο της ιδιωτικής του ζωής, με την αποκάλυψη στοιχείων της, όπως η κατάσταση της υγείας του ή που μειώνουν την υπόληψή του... τότε η προσβολή είναι σημαντικότερη»*.

Τα παιδιά αυτά είναι πιο ευάλωτα στην έκθεση, καθώς συχνά στερούνται οικογένειας και γονικής μέριμνας. Αυτός ακριβώς είναι και ο λόγος που χρειάζεται να επιδειχθεί ακόμα μεγαλύτερη ευαισθησία και προσοχή εκ μέρους των υπευθύνων των ιδρυμάτων, των δημοσιογράφων και της Πολιτείας.

¹ Σύμφωνα με την παιδοψυχολόγο Alena Černá, που περιλαμβάνεται σε σχετική έκθεση του παγκόσμιου Δικτύου Ενημέρωσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (CRIN) του 2009, www.crin.org/docs/Mediafinal.pdf *«Το να υπενθυμίζει κανείς γεγονότα στα παιδιά – θύματα εμποδίζει τη θεραπεία. Η ικανότητα των παιδιών να ξεχνούν είναι ένας βαθιά ριζωμένος μηχανισμός ασφαλείας. Αν εκτίθενται στη δημοσιότητα και το τραύμα και ο πόνος τους υπενθυμίζονται διαρκώς, δεν μπορούν να τα ξεπεράσουν»*

² (ΑΠ 195/2007)

Τα ανωτέρω προβλήματα έχουν παρατηρηθεί από εκπροσώπους του Συνηγόρου του Πολίτη στο πλαίσιο της δράσης του ως Συνηγόρου του Παιδιού, αλλά καταγράφονται και διαμαρτυρίες και αναφορές που του έχουν θέσει υπόψη η διοίκηση ορισμένων ιδρυμάτων και οι επαγγελματίες που εργάζονται με τα παιδιά. Τηλεοπτικά, κυρίως, συνεργεία, συχνά χρησιμοποιώντας στοιχεία από φακέλους που έχουν διαρρεύσει από αστυνομικές και δικαστικές αρχές (γεγονός που επίσης εμπίπτει στην απαγόρευση νόμου), προσεγγίζουν τα ιδρύματα και τα παιδιά που ζουν εκεί, αναζητώντας στοιχεία και προσωπικές ιστορίες. Ως αποτέλεσμα προκαλούν αναστάτωση και αποσπών τα παιδιά από το πρόγραμμα της δομής που παρακολουθούν.

Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα μπορεί να είναι οι ίδιες οι διοικήσεις ιδρυμάτων, που - προκειμένου να προβάλλουν το έργο τους και να προσελκύσουν το ενδιαφέρον και την υποστήριξη της κοινωνίας και της πολιτείας -, επιτρέπουν στα ΜΜΕ την χρησιμοποίηση της εικόνας των φιλοξενούμενων παιδιών και τις συνεντεύξεις με αυτά.

Το ελληνικό δίκαιο διαθέτει ωστόσο επαρκές πλαίσιο προστασίας των παιδιών, το οποίο θέτει περιορισμούς σε τέτοιου είδους χρήση της εικόνας τους.

Συγκεκριμένα, στο άρθρο 21 § 1 του Συντάγματος, σύμφωνα με το οποίο η παιδική ηλικία τελεί υπό την προστασία του Κράτους, έρχεται να προστεθεί και το άρθρο 15 § 2 που προστέθηκε με την αναθεώρηση του Συντάγματος. Με αυτό εξειδικεύεται η προστασία των παιδιών από την προβολή δεδομένων τους και επεκτείνεται ο σκοπός του άμεσου κρατικού έλεγχου της ραδιοφωνίας και της τηλεόρασης *«..και στο σεβασμό της αξίας του ανθρώπου και την προστασία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας».*

Εξάλλου το Π.Δ. 109/2010, το οποίο εναρμονίζει την ελληνική ραδιοτηλεοπτική νομοθεσία με τις διατάξεις της Οδηγίας 2010/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, ρυθμίζει μεταξύ άλλων το θέμα της προστασίας των ανηλίκων από τη ραδιοτηλεόραση. Με το άρθρο 26 § 2 απαγορεύεται η παρουσίαση ή συμμετοχή ανηλίκων μαρτύρων ή θυμάτων εγκληματικών ενεργειών ή δυστυχημάτων, **καθώς και των ανηλίκων που βρίσκονται σε δύσκολη κατάσταση**, σε ειδησεογραφικά και άλλα ενημερωτικά προγράμματα των τηλεοπτικών σταθμών.

Η παραπάνω διάταξη βρίσκει άλλωστε σαφέστερη διατύπωση στον Κώδικα Δεοντολογίας Ειδησεογραφικών και άλλων Δημοσιογραφικών και Πολιτικών Εκπομπών (ΠΔ 77/2003), σύμφωνα με τον οποίο (άρθρο 10): *«απαγορεύεται η παρουσίαση ανηλίκων μέσω εικόνας, ονόματος ή άλλου τρόπου που να καθιστά σαφή την ταυτότητά τους ή τη συμμετοχή τους σε όλες τις εκπομπές που αναφέρονται στον παρόντα κώδικα, όταν αυτοί είναι μάρτυρες ή θύματα εγκληματικών ενεργειών ή δυστυχημάτων ή βρίσκονται σε δύσκολη κατάσταση. Σε καμία από τις ανωτέρω περιπτώσεις, δεν λαμβάνεται συνέντευξη από ανήλικο κάτω των 14 ετών. Κατ' εξαίρεση η παρουσίαση αυτή επιτρέπεται εφόσον είναι αναγκαία για την ενημέρωση του κοινού και δεν προκαλεί πόνο ή βλάβη στην προσωπικότητα του ανηλίκου, και, σε κάθε περίπτωση, μόνο ύστερα από γραπτή άδεια αυτού που ασκεί τη γονική μέριμνα ή την επιμέλεια».*

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι αν και η έννοια των ανηλίκων ευρισκομένων «σε δύσκολη κατάσταση» επιδέχεται ευρεία ερμηνεία, ωστόσο κατά την άποψη του Συνηγόρου, οι ανήλικοι που φιλοξενούνται σε ιδρύματα και κέντρα φιλοξενίας και φροντίδας θα μπορούσαν να υπάγονται στην έννοια αυτή, εξαιτίας των δυσκολιών που βίωσαν στο οικογενειακό τους περιβάλλον και την απομάκρυνσή τους από αυτό.

Οι αποφάσεις του Αρείου Πάγου ΑΠ 543/2009 και 4/2011³ υποστηρίζουν εξάλλου την άποψη αυτή, αφού δέχονται για παράδειγμα ότι ο ανήλικος που έχει προσβληθεί από σοβαρό – ίασιμο – νόσημα, έστω κι αν δεν είναι εμφανές στην εικόνα του, εντάσσεται επίσης σε αυτή την κατηγορία. Επιπλέον οι αποφάσεις του ΑΠ διασαφηνίζουν ότι δεν απαιτείται η δύσκολη κατάσταση του ανήλικου να προκύπτει από μόνη τη ληφθείσα και προβληθείσα εικόνα του σε κατάσταση πόνου και δυσχέρειας, αλλά αρκεί η εντύπωση που δημιουργείται από το συνδυασμό της εικόνας και του επίμαχου θέματος.

Παράλληλα το άρθρο 6 του Κώδικα Δεοντολογίας προστατεύει την ιδιωτική ζωή όλων και απαγορεύει τη μετάδοση εικόνων που έχουν ληφθεί **απροειδοποίητα** με κάμερα ή μαγνητόφωνο. Ομοίως στο άρθρο 9 § 2 προβλέπεται ότι: *«Δεν επιτρέπεται η προσβολή της προσωπικότητας, της τιμής και της αξιοπρέπειας (των προσώπων που συμμετέχουν ή αναφέρονται στις εκπομπές). Πρέπει επίσης να γίνονται σεβαστά η ιδιωτική και οικογενειακή τους ζωή...»*.

Περαιτέρω ο σεβασμός της ιδιωτικής σφαίρας επιτάσσεται καταρχήν από το ίδιο το Σύνταγμα και πιο συγκεκριμένα από τα άρθρα 5 § 1 και 2 (ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας όλων αδιακρίτως, όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια) και από το άρθρο 9 § 1 (*«Η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου είναι απαραβίαστη»*). Προστατεύεται όμως πιο εξειδικευμένα και από τον ν. 2328/1995 για την ιδιωτική ραδιοτηλεόραση, σύμφωνα με τον οποίο (άρ. 3β) οι κάθε είδους εκπομπές και διαφημίσεις που μεταδίδουν οι ραδιοτηλεοπτικοί σταθμοί *«πρέπει να σέβονται την προσωπικότητα, την τιμή, την υπόληψη, τον ιδιωτικό και οικογενειακό βίο»*.

Το ΠΔ 109/2010 περιέχει επίσης για πρώτη φορά διάταξη για τη συμμετοχή των ανηλίκων σε ψυχαγωγικά και επιμορφωτικά τηλεοπτικά προγράμματα. Συγκεκριμένα το άρ. 26 § 3 ορίζει ότι αυτή επιτρέπεται μόνο εάν γίνεται με τη **συναίνεση** των γονέων ή εκείνων που ασκούν την επιμέλεια **και εφόσον δεν επιδρά αρνητικά στη σωματική, πνευματική ή ηθική ανάπτυξή τους**.

Το άρ. 2 του Κώδικα Δεοντολογίας της ΕΣΗΕΑ ορίζει ότι ο δημοσιογράφος πρέπει: *«.....δ. Να σέβεται την κατοχυρωμένη με διεθνείς συμβάσεις προστασία των ανηλίκων και των προσώπων με ειδικές ανάγκες και με σοβαρά προβλήματα υγείας.*

ε. Να αντιμετωπίζει με διακριτικότητα και ευαισθησία τους πολίτες, όταν αυτοί βρίσκονται σε κατάσταση πένθους, ψυχικού κλονισμού και οδύνης, καθώς και αυτούς που έχουν εμφανές ψυχικό πρόβλημα, αποφεύγοντας να προβάλλει την ιδιαιτερότητά τους.»

Τέλος, το άρθρο 16 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, που έχει ενσωματωθεί στο ελληνικό δίκαιο με τον νόμο αυξημένης τυπικής ισχύος 2101/92 ορίζει ότι : *«Κανένα παιδί δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο αυθαίρετης ή παράνομης επέμβασης στην ιδιωτική του ζωή, στην οικογένειά του, στην κατοικία του ή στην αλληλογραφία του, παρανόμων προσβολών της τιμής και της υπόληψης του»*.

³ *«Το υγιές δημοσιογραφικό καθήκον δεν επέβαλε, για την πληρότητα του σχετικού θέματος, να προβληθεί ευκρινής η εικόνα του ανήλικου, αφού δεν ήταν αναγκαία και πρόσφορη για την ικανοποίηση του σχετικού ενδιαφέροντος, ούτε και δικαιολογείται... Γνώριζαν δε (οι δημοσιογράφοι) ότι η δημοσιοποίηση της εικόνας του δεν ήταν αντικειμενικά αναγκαία, αλλά η ενέργειά τους κατέτεινε αποκλειστικά στη δημιουργία τηλεθέασης»*

Με βάση το προαναφερθέν νομικό πλαίσιο ο Συνήγορος του Πολίτη, ως Συνήγορος του Παιδιού, υποστηρίζει ότι:

Α) Σε περιπτώσεις δημόσιας προβολής θεμάτων που σχετίζονται με ιδρύματα ή άλλα πλαίσια φιλοξενίας και φροντίδας ανηλίκων, θα πρέπει να αποφεύγεται η αναφορά στα προσωπικά δεδομένα των φιλοξενούμενων.

Β) Σε περιπτώσεις λήψης συνεντεύξεων, αυτές θα πρέπει να λαμβάνονται μόνο από εφήβους 14 ετών και πάνω, χωρίς να φανερώνουν στοιχεία τους και χωρίς να αναφέρονται σε περιστατικά και συνθήκες που σχετίζονται με την τοποθέτησή τους στο ίδρυμα, τυχόν αρνητικά τους βιώματα ή θέματα που τους προκαλούν ανησυχία και δυσφορία, όπως η έλλειψη γονέα, η κακοποίηση που ενδεχομένως υπέστησαν στο παρελθόν, κλπ.

Γ) Η κινηματογράφηση στον χώρο των ιδρυμάτων είναι επιτρεπτή μόνο εφόσον δεν απεικονίζονται τα πρόσωπα των ανηλίκων και δεν δίνονται στην δημοσιότητα στοιχεία τους, που μπορούν να οδηγήσουν στην ταυτοποίησή τους. Για την πραγματοποίηση συνεντεύξεων με τους ανηλίκους, υπό τις παραπάνω προϋποθέσεις, θα πρέπει να προηγηθεί ενημέρωση και να αναζητηθεί η συγκατάθεσή τους πριν την επίσκεψη του συνεργείου.

Δ) Η λήψη εικόνων θα πρέπει να σέβεται τις ιδιωτικές στιγμές των παιδιών και να μη δημιουργεί την αίσθηση ότι γίνονται θέαμα προς ευρεία κατανάλωση. Οι ανήλικοι κάτω των 14 ετών, θα πρέπει να ενημερωθούν εκ των προτέρων για την συγκεκριμένη επίσκεψη στον χώρο διαβίωσής τους, καθώς δεν επιτρέπεται να ληφθεί συνέντευξη από αυτούς. Παράλληλα θα πρέπει να διασφαλίζεται η μη ταυτοποίηση των παιδιών με τη χρήση γενικών και μακρινών πλάνων ή κάλυψης της εικόνας με μωσαϊκό ή έστω με εμφάνιση του αρνητικού της φωτογραφίας.

Ε) Ακόμη και όταν οι δραστηριότητες των ιδρυμάτων προβάλλονται προκειμένου να συγκεντρωθούν χρήματα για τη στήριξή τους (τηλεμαραθώνιοι, παρουσιάσεις εκδηλώσεων, επισκέψεις προσωπικοτήτων, κλπ), ενόψει και της οικονομικής συγκυρίας, είναι επιτακτική η τήρηση των παραπάνω εκτεθέντων κανόνων δεοντολογίας και η αποφυγή της δυσανάλογης έκθεσης ανηλίκων στην ευρεία δημοσιότητα.

Καταλήγοντας, ο Συνήγορος του Πολίτη, ως Συνήγορος του Παιδιού, καλεί τις διοικήσεις των ιδρυμάτων και των λοιπών πλαισίων φιλοξενίας και φροντίδας ανηλίκων, τις εποπτεύουσες αυτά αρχές, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, το Εθνικό Ραδιοτηλεοπτικό Συμβούλιο και τις Ενώσεις Συντακτών να δώσουν τη δέουσα προσοχή στους κανόνες προστασίας της ιδιωτικής ζωής των παιδιών που ζουν σε αυτούς τους χώρους. Ειδικότερα να μην επιτρέπουν πρακτικές που θίγουν τα δικαιώματά τους και μπορούν να προκαλέσουν βλάβες στην προσωπική και κοινωνική τους ζωή, καθώς και συναισθηματικές διαταραχές στον ήδη ευάλωτο ψυχισμό τους.